

Foredrag for DE HISTORIESTUDERENDE, Odense 25/3 1982

Jeg er blevet indbudt til at tale om Viggo Hørup i anledning af, at jeg har udgivet en samling af hans breve og digte, og fordi jeg har skrevet om hans formative ungdomsår i det sidste nummer af Historisk Tidsskrift. Et overblik over hans politiske virksomhed har jeg givet i 3. udgaven af Dansk Biografisk Leksikon.

Som I vil vide, var Hørup den ledende radikal-demokratiske politiker under forfatningskampen i sidste trediedel af forrige århundrede. Han var medlem af folketinget 1876-92 og nåede lige akkurat inden sin død 1902 i 60 års alderen at blive minister i det første vensteministerium. Men han er idag først og fremmest kendt som Danmarks største journalist . 1873-83| skrev han i venstres hovedstadsorgan, ”Morgenbladet”, og i 1885 grundlagde han med støtte fra brandesianerne Politiken. Et udvalg af hans avisartikler og taler blev udgivet kort efter hans død med titlen "Hørup i Skrift og Tale" I-III. Selv om hans virksomhed var nøje knyttet til forfatningskampen og havde sine forudsætninger i det førindustrielle danske samfund, læses denne samling den dag i dag og ægger fortsat til personlig politisk eftertanke og stillingtagen. Så sent som i 1958 udgav Ebbe Reich et udvalg af hans artikler som et aktuelt indlæg i den politiske debat. Hørup har som ingen anden af forrige århundredes partipolitikere bevaret sin aktualitet. Jeg skal forsøge at forklare hvorfor.

Som udgangspunkt herfor vil jeg tage en konkret politisk episode fra for netop 100 år siden. I maj 1882 indgik venstre og den nationalliberale del af højre forlig om finansloven, uden at regeringschefen, Estrup, ønskede det. Estrup havde i 1877 udstedt sin første provisoriske finanslov, men en langvarig forfatningskonflikt var blevet afværget ved, at den grundtvigianske, moderate del af venstre, og den nationalliberale, moderate del af højre havde indgået det såkaldte 8-november forlig samme år. Det var det samme, der gentog sig i 1882, men denne gang måtte de national-liberale forhandlere strække sig længere mod venstres synspunkter. Perspektivet i forliget var, at Estrup skulle bringes til at træde tilbage og en moderat-konservativ samlingsregering træde til. Men foreløbig var forfatningen i det mindste reddet, og nationen sparet for en ødelæggende forfatningskamp. Besindigheden havde sejret. Sådan har sagen ganske givet stillet sig for mangan fædrelandssindet vælger både fra højre og venstre, men det ministerielle højre rasede: de nationalliberale havde begået forræderi mod kongens ministerium. Konsekvensen heraf ville blive, at kongen ikke mere frit ville kunne vælge sine ministre, men måtte bøje sig for venstres talmajestæt. Situationen for de nationalliberale var yderst prekær, og deres handlemuligheder var helt afhængige af venstres forståelse herfor. Forliget måtte under ingen omstændigheder fremstilles som et skridt på vejen mod parlamentarisme, og en kommende moderat-konservativ regering måtte selvfølgelig tildele de nationalliberale de centrale poster. Kun få og håndplukkede venstremænd kunne tænkes optaget. Sådan var de politiske vilkår, og alternativet hertil var en forfatningskamp, som den Estrup indledte i 1885. Til gengæld for en sådan besindighed kunne venstre påregne en udvikling, hvor partiet gradvist ville kunne vinde accept som et regeringsdueligt, ansvarligt parti. Kort sagt: som det tidligere så mægtige nationalliberale partis værdige arvtager som fremskridts-bærende centrumsparti med socialdemokrater og venstreradikale til venstre for sig og godsejere og gammelkonservative til højre.

Hvordan stillede Hørup sig til et sådant forlig? I en tale i Jyderup udtalte han sig sådan: ”Vi vandt, fordi den offentlige Mening vilde det saa, baade Højres og Venstres, fordi der i Venstre - og i alle Grupper, ikke i vor alene - var en afgjort beslutning om at tage mod Slaget og føre det til ende, fordi vi ville have fulgt vore Modstandere fra Provisorium til Provisorium, indtil Sagen var afgjort, og en af Parterne var blevet paa Pladsen, og fordi denne Stilling gav genlyd Landet over

med en Styrke der bragte alle Tvivlere til at forstumme. Og til den anden Side fordi der i Højre var en tilsvarende Betænelighed, fordi den offentlige Mening der ikke havde Mod paa at sætte saa meget ind for saa lidt, og fordi den trykkede paa Højre i Rigsdagen. Vi vandt fordi den offentlige Mening var stærk nok til at bære den Sag, og deri ligger den sande Vinding, thi et frit Land, det vil ikke sige andet hverken mere eller mindre, end at det er den offentlige Mening, der regerer Landet." (Mrgbl. 18/7 1882).

Hvordan skal nu den tale forstås? Når man ved, at Hørup i 1877 var indædt modstander af 8-november forliget, at hans hovedmodstander gennem 1870erne havde været de nationalliberale og deres grundtvigianske "spildevand", hvordan kunne han så fremstille det moderat-konservative maj-forlig som sin og venstres sejr? Går man bag kulisserne til de interne partimøder, hvad der i dette tilfælde er muligt, viser det sig da også, at Hørup var imod forliget, og at han fik næsten halvdelen af Bergs partigruppe med sig. Berg derimod gik ind for forliget, og det lykkedes ham at stemme hørupperne ned. Men ved at omtale forliget som en sejr for venstre og for den offentlige mening, havde Hørup afvendt nederlaget. Han havde bidraget til at kyse de nationalliberale tilbage i Højres fold og havde bundet både Berg og grundtvigianerne fra det moderate venstre til "visnepolitikken". Samtidig indledte han sin agitation mod "militarismen". To år efter kom provisoriet.

Det er altså kun ved en umiddelbar læsning, at man kan tro, at Hørup anså forliget for en sejr og den offentlige mening som årsag til den. Han vidste så godt som nogen, at forliget tværtimod at skyldes et pres fra en stærk opinion var et skrøbeligt korridorforhandlingsresultat på trods af de politiske høje i begge lejre. Intentionen med talen var at lægge gift for forliget og at styrke venstres opinion - og for den sags skyld også højres. Han ønskede nemlig at dele opinionen. Og her er jeg ved et kernepunkt i Hørup's politiske tænkning, den røde tråd gennem hele hans politiske virksomhed, fra hans første valgtale i 1872 til hans sidste artikler og taler omkring århundredeskiftet. Han ville skabe et politisk topartisystem som det engelske. I modsætning til den traditionelle nationale ideologi, som så fremskridtets drivkraft i folkets idealisme og i dets valgte talsmænds uegennyttige og kompetente varetagelse af nationens fællesinteresse, så han fremskridtet som resultat af en forfatningsmæssig institutionaliseret strid mellem modsatrettede politiske partier, repræsenteret i henholdsvis folketing og landsting, men med folketinget som det fremdrivende ting.

Da han i 1895 holdt tale i Studenterforeningen sagde han blandt andet:

"Jeg har troet, at det var lige saa vigtigt at støde bort som at drage til, lige saa vigtigt at skille de rigtige ud som at samle de rigtige sammen. Det vilde dog ikke hjælpe stort at lempe og lirke et konservativt Lam over i den liberale Fold - ja selv om det var en ældre konservativ Bede - det vilde ikke hjælpe stort, naar baade Ulden og Hjertet og Lammehalen vedblev at være den samme. Hvad vi Mennesker skulde hjælpe hinanden til er ikke en ny Kokarde eller et nyt Hjelmmerke, det har grumme lidt Værdi, naar Hovedet, der stikker i Hjelmen, er lige saa firkantet, som det var før. Vi skulde hjælpe hinanden til at rejse Modsætningerne og skærpe Anskuelse og arbejde det Brud frem f. Eks. mellem gammelt og nyt, men ogsaa mellem andre brydsomme Sager, som alene har Værdi, fordi det alene er deri, at der spirer noget, der har Vækst. Derfor synes de Politikere mig at have tjent Udviklingen bedst, som i særlig Grad var delende og partidannende. Man vil indvende, at ogsaa Modpartiet er bedst tjent med dem. Men det betyder intet, det ligger i Sagens Natur. Ingen Mand kan rejse sit eget Markskel uden samtidig at rejse Naboens, og ingen Politiker kan skrive Programmet for sit eget Parti uden samtidig at skrive med paa Modpartens." (III. 148).

Der ligger en politisk verdensanskuelse gemt i dette stykke, og det er ikke svært at genkende den venstrehegelianske grundstruktur i den. Det historiske fremskridt fremkommer i dialektisk kamp

mellem en gammel og en ny bevidsthedsform i et meningskonstitueret socialt univers. Kilden til fremskridt er forståelsen af og kampen for den ny tids psykologiske, sociale og nationale eksistensvilkår mod det overleverede og udlevede gamle. Hørup forstod sig selv som fødselshjælper for en ny tid, ligesom Georg Brandes gjorde det.

Jeg har i min artikel om hans ideers tilblivelse påvist den dybtgående inspiration, han modtog fra studiet af Kierkegaard, og hvordan han omsatte dennes kamp mod dannelsesteologien til politiske kategorier. Som Kierkegaard havde villet afsløre dannelsesteologien som bedrag og stimulere den menige mand til redelighed mht. de egne eksistentielle vilkår, ville Hørup afsløre det nationalliberale kulturhegemoni som formynderisk og undertrykkende. Han ville stimulere bondestanden til ikke at lade sig imponere, men gøre sig sin dagligdags holdning bevidst og gøre den gældende i den politiske partikamp. Ikke som klasse, men som vælgere i et bredt demokratisk fremskridtsparti. Det er med dette udgangspunkt forståeligt, at han mistede sit politiske fodfæste, da industrialiseringen for alvor satte ind fra midt i 80'erne. Det politiske liv ændrede fra da af afgørende karakter. Gårdmandsklassen var blevet middelklasse med et landarbejderproblem og økonomiske fælles interesser med godsejerne. Det politiske kævl om forfatning og fæstning optog den mindre end de landbrugeorganisatoriske problemer og landbrugskrisen. Gradvis tabte han terræn på landet, men til gengæld blev han en førerskikkelse for den københavnske intellektuelle opposition, centreret omkring "Politiken", "Studentersamfundet" og "Den liberale Vælgerforening", hvor idealet om en politik baseret på personligjorte almene anskuelser stadig blev holdt i hævd.

Fra de bastioner fortsatte han sin kamp for at holde den politiske kamp levende og samlet om en enkelt afgørende og retningsgivende brudflade: parlamentarismen. Gennemførelsen heraf anså han for det 19. århundredes opgave, forstået som virkeliggørelsen af den almindelige valgret. Idealet var nu som før: at stimulere vælgerne til at stole på deres egen dom og gøre den politisk gældende. At det ikke var gået ganske, som han i 1870'erne havde troet, erkendte han, da han ved århundredeskiftet så tilbage på den politiske udvikling:

"Afdriften er følelig nok, vi kommer ikke ind i det tyvende Aarhundrede, som man tænkte i 1870, endnu mindre som man tænkte 1877, Farten mindskede, efter som Rejsen blev lang, og megen Bagage blev liggende paa Vejen, fordi Hestene ikke orkede at trække den op ad Bakken. Der er allerede en kendelig Forskel paa det Ord: Del Jer efter Anskuelser, og det andet, der er mere fin de siecle: Del Jer efter Interesser."

For Hørup personligt var den forskel afgørende, men foreløbig gjaldt om at gennemføre parlamentarismen:

"Den Dag, Regeringen skifter mellem Partiernes, er der ikke en Højremand, uden at han føler, at Højre og hvad der i 30 Aar var Højres, er overvundet og forbi, og der er ikke en Venstremand, der ikke føler, at 30 Aars Arbejde nu er kronet med Held. Og denne Følelse er rigtig. Det er sandt, at det nuværende Venstre ikke bærer alt, hvad Venstremænd havde tænkt at lægge paa dets Ryg, og at det bærer et og andet, der ikke var skrevet i dets Fødselsstjerne. Ordene lyder anderledes, Maaden skifter ned Tiderne, adskilligt af det, der gav den oprindelige Deling sin bedske Smag og brændende Farve, er slidt bort i Kampen, fordi der er noget, som selve Kampen realiserer uden at vente paa det endelige Udfald. Men Traditionen er bevaret, Kernen i det, der skiller Venstre og Højre, er den samme i Dag som for 30 Aar siden." (III: 373).

Sådan, som jeg forstår Hørup, var det, kampen realiserede hos kombattanterne i virkeligheden det vigtigste. Den tanke går helt tilbage til hans digte omkring 1870, og den ligger til grund for hans mål, at virkeliggøre den almindelige valgret, ikke på papiret, men subjektivt i en aktiv vælgerbefolkning. Til grund for denne holdning lå et menneskesyn: mennesket forandrer sig og

skaber sig selv gennem det, det gør. Men selvudvikling forudsætter personlig indlæring, og personlig indlæring er besværlig og gør ondt. Derfor skyer man den normalt, men man kan blive tvunget til at gøre personlige erfaringer, eller man kan blive opildnet til at træde ud af tilskuerrollen. Hørup brugte begge midler, som den folkeopdrager han var. Hvad han frem for alt ville bekæmpe var ”den dovne Halvdannelse”, som var konservativ af instinkt og interesse, men uden selv at vove pelsen.

Hørup trådte ind i politik som en af ”70ernes mænd”, dvs. den generation af unge og yngre politikere og litterater som eksplicit gjorde op med ”generationen fra 1864” i et antiautoritært opgør, som i meget kan minde om 1960ernes ungdomsoprør. For venstre betød det et politisk kursskifte. De gamle bondevenner havde været et interesseparti, som i erkendt svaghed havde søgt støtte hos andre partier for at få reformer om fæsteafløsning o.l. ført igennem. De nationalliberales krise efter krigen, Helstatens fald og forfatningskampen om den reviderede grundlov efterlod et politisk tomrum, og det varede nogle år før partierne havde tilpasset sig til de nye forhold. Men samtidig havde 50ernes og 60ernes økonomiske vækst skabt en mere selvbevidst gårdmandsklasse på landet og en bred økonomisk middelklasse i byerne. Og mens bønderne fra 1870 gik ind i kampen for parlamentarisme, og Berg afløste J.A. Hansen som politisk fører, sluttede byborgerskabet sig til godsejerne og landstingets privilegerede valgret. Det var den modsætning, Hørup ville have accepteret i et politisk topartisystem af ligeværdige partier, og som bondefødt akademiker havde han betingelser for at tage kontakt med den oppositionelle intelligens, som samtidig var ved at samle sig omkring Georg Brandes, ”Intelligensen uden støvlesaaler”, som det nye højre kaldte den. Med dens hjælp vandt Hørup indpas for venstre i København og gjorde sit til at omdanne partiet til et almindeligt liberalt fremskridtsparti. Det var hans sigte, men brydningerne indenfor partiet, specielt med grundtvigianerne, kom ham på tværs. Deres vision var nemlig en anden: de ville overtage arven fra de nationalliberale som det regeringsdygtige centrum, den nationale fællesinteresses kompetente varetagere. Hørups politik og agitation var bestemt af denne modsætning og af kampen for at undgå det moderat-konservative forlig, som omsider kom i 1894. Han var i 70erne startet i tryk forvisning om, at han repræsenterede den nye tid. Grundtvigianismen var en forældet tids ”spildevand”, men ligesom de gamle nationalliberale efter 1864 havde tabt visionen og var vokset sammen med byernes fremvoksende mellemklasse som et konservativt byhøjre, således voksede grundtvigianerne i 80erne sammen med en bred landbomiddelklasse, der søgte forlig ned godsejerne og byhøjre. Det politiske skel måtte herefter sættes mellem dette nye højre på den ene side og socialdemokrater, husmænd og liberale akademikere på den anden side. Hørup var klar herover, men højres vedhængen ved regeringsmagten ned gennem 90erne gjorde en alliance med J.C. Christensens og Albertis venstre nødvendig, indtil parlamentarismen var vundet.

Jeg nævnte, at Hørup trådte ind i politik som en af 70ernes mænd. Indenfor litteraturhistorien har man siden Brandes’ tid talt om ”det moderne gennembruds mænd”. Hørup og Brandes var jævnaldrende, de satte begge et skarpt skel til traditionen og følte sig som talsmænd for en ny generation af frigjorte personligheder, og begge oplevede de, at den bevægelse, de havde stået som førere for, ebbede ud fra sidste halvdel af 80erne. Vilh. Andersen har betegnende talt om ”det moderne sammenbrud”. Om dette holdnings- og generationsmæssige skæbnefællesskab vidner et brev fra Hørup til Georg Brandes fra 1894. Hørup takker heri Brandes for nogle ord om sig i et nyligt holdt foredrag, og han fortsætter:

”Mig kvidker det naturligtvis op, at De har haft Lyst til at slaa et Slag i Politiken og at De med Deres egne ny og overbevisende Grunde har givet vore tungnemme Landsmænd ind, hvad de er saa sene til at forstaa, at det hænger sammen som Ærtehalm, og at det politiske Slag ikke kan tabes, uden at ogsaa det Øvrige faar sit Knæk. At der endnu er Nogen, der gider, er altid en Leveattest for

Nationen; det er kun lidt betænkeligt, at det evigt og uforanderligt, naar Noget skal siges, er de Udødelige fra Anno 70, der skal sige det. Deres hengivne V. Hørup." (Breve & digte s. 293f).

Både Hørup og Brandes fastholdt for deres eget vedkommende idealismens normative menneskesyn og dens fordring om at handle udfra en historisk helhedsforståelse. De overførte så at sige nogle af dannelses traditionens centrale værdier til en ny tids vilkår. I Hørups tilfælde ved at erstatte det traditionelle dannelsesbegreb med et politisk og ved at erstatte nyhumanismens samfundsmæssige harmoniideal med sin parlamentariske systembetragtning.